

Мариана БЕЛНЕЙСКА-ГЕОРГИЕВА

София, България

ИМЕНА НА ОБРОЧНИ ОБЕКТИ И МЕСТА ЗА ПРОКЛИНАНЕ В БЪЛГАРСКАТА ОНОМАСТИКА

Names of votive objects and places for imprecation in Bulgarian onomastics

The work studies the names of votive objects (places, crosses, trees, stones, small churches) – locations for rituals for giving vows for good deeds and places for imprecation.

Keywords: votive object

I. Оброчни обекти

Имената на оброците и оброчните места са част от еклезионимията в българския език. Тези имена присъстват с различна честотност и разнообразие в отделните издадени изследвания на топонимията в бившите околии в страната. В едни от тях те са отделени в класификацията на имената в специален параграф, а в други са подведени в общата част на имена, свързани с култове и религиозни вярвания.

Термините *оброк*, *оброчище* намират вариативни тълкувания. В “Съвременен тълковен речник на българския език” (Буров 1995: 542): ОБРОК 1. *Остар*. Обещание, свързано с религиозни схващания или суеверие. 2. Обредна служба по повод някои празници. ОБРОЧИЩЕ 1. Място, където по-рано е имало църква. 2. Място, където се извършва оброк; в “Българска митология (енциклопедичен речник)”: 1. *Оброк*, *оброчище*, *черковище*, *кръст*, *подкръст*, *запис*, *камик*, *църквище*, *манастир*, *параклис*, *курбанище* и др. – култов обект, посветен на христи-

янки светец, Богородица или Исус Христос и предназначен за провеждане на празник в съответния календарен ден. 2. *Оброк, светец на синор, светец на имота, светец на орничако, колене на кръст, покръст, запис, черква, масло, курбан* – празник в чест на светеца – покровител на дадена местност в границите на селищното землище (БМ 2006: 216-217); в “Народна вяра и религиозни народни обичаи” на Димитър Маринов: “... всяка част от селското землище: лозята, нивите, ливадите, браницата и други, имат свой *стопанин*, *сейбия*. Тоя стопанин е или невидим дух, или някой смок, или змей, или орел и др. Тоя стопанин пази лозята, пази нивите, пази ливадите и другите части от селското землище от стихийни повреди: пожар, от градушка, от наводнение. Прочее това също народно вярване е наредило, щото в знак на благодарност на тоя стопанин да се принася жертва с празненство и пиршество с курбани, песни, игри и свирки. По-късно, когато християнството е дошло, то било принудено да приеме тия жертвоприношения, обаче облекло е тия празненства в християнска одежда, като заменило предишния невидим дух змея, змията или орела, т.е. митическия стопанин, с черковен светец. Мястото, дето по-преди са правили пиршества в чест на стопанина, е останало същото, само че и туй място е издигнат кръст в знак, че това място е свято. Това празненство се казва *оброк*, от глагола *обричам, давам жертва*. Понеже на това място има кръст с надпис, то оттамо са другите две названия: *подкръст и запис*” (Маринов 1994: 720). В статията “Оброците в Северозападна България: вид религиозно поведение в пост-социалистическо време” Милена Беновска-Събкова извежда следните две значения на названието *оброк*: “На първо място, това е жертвен ритуал в системата на българските календарни обреди, посветен на конкретен православен светец. От друга страна, с термина *оброк* се обозначава и самото култово място, където се извършва обреда” (Събкова 1999: 70). Васил Мутафов определя оброчищата като традиционно определени култови места, на които се извършват жертвоприношения (Мутафов 1989: 194). Според същия автор много често се използва и терминът *черковище*, а в цялата страна терминологичната пъстрота за означаване на тези места е изключително голяма – *кръст, подкръст, запис, черквата, черковището, оброка, обрука, кокаланския кръст, кокаланската черква, курбанището, църквище, курбанище, миро, камик,*

манастир, черква, параклис, черквице, чорква, манастир, манастирче и др. (Мутафов 1989:196). В статията “Черквичките” в Тракия – архаичен култов обект” Живка Стаменова въвежда термина *черквичка*, понякога с приложение – *черквичка грамадничка* за специфично сакрално място, на което също се извършва оброк, коли се курбан (Стаменова 2004: 135). В речниковите статии на ономастичните трудове фигурират най-често термините *оброк, оброчище, оброчен кръст, оброчен камък*. В настоящата статия се придържам към изградената вече класификация, като същевременно имената на обектите са отнесени към съответното специфично оброчно място – маркирано с камък, дърво, кръст, извор и др.

1. Имена на оброци, оброчни места

Най-често срещани са имената на оброци, мотивирани от *агионим* (името на чествания светец) или *еортоним*. Това е свързано с народната вяра за светците покровители, които закрилят отделни местности от природни бедствия и стихии, а същевременно подпомагат плодородието. Имена от агионими са: *Светаго Петар*¹, *Свети Арангел, Свети Архангел, Свети Атанас, Свети Атанасий Александрийски, Свети Безсребреник, Свети Васил, Свети Влас, Свети Врач, Свети Герги, Свети Георги, Свети Димитър, Свети Елисей, Свети Захария, Свети Иван, Свети Илия, Свети Истилян, Свети Кирик, Света Богородица, Света Текла, Света Яна, Света Петка, Света Марина* и др.

Примери за религиозни и традиционни празници, дали име на обекта, са: *Благовец, Богородица, Врачеве, Връбница, Възнесение, Гергьовден, Герман, Голяма Богородица, Горешници, Горешнико, Еневден, Еремия, Дувден, Ерден, Илинден, Ирминден, Костадиновден, Лазарица, Луда Мариа, Магален, Малка Богородица, Младенци, Манаил, Никулден, Павел, Панталей, Петдесетница, Петковден, Петровден, Петровец, Петровската черква, Порания, Прокопи, Ранополия, Свети Никола Летни, Света Троица, Спасовден, Спасева цръква* и други. Според Милена Беновска-Събкова (Събкова 1999: 71) и Васил Мутафов

¹ Посочените примери са от ексцерпирания материал, използван в дисертацията на автора на тема “Еклезионимите в българския език”.

(Мутафов 1989: 218) “оброчите се почитат най-вече по време на летните календарни празници, когато опасността от природни неблагоприятия е най-голяма”, факт, който намира пряко отражение в именуването им. Пак според Мутафов оброчните празници са разпределени върху 65 дни в годината, като в 80% от случаите празнуването става в периода от април до юни. Авторът предоставя и подробна статистика на оброчните празници и разпределението им по региони (Мутафов 1989: 205-208).

Друга съществена особеност при именуването на оброците е продиктувана от тяхното местоположение, често в рамките на фамилен имот, който трябва да охраняват. Така оброкът автоматично наследява името на собственика (лично, фамилно или прякор) и нивата, ливадата, поляната и т.н., където се намира. Примерите са много на брой: *Бачова оброк, Беляшки оброк, Вакова оброк, Войнишки оброк, Ганчовски оброк, Дарковски оброк, Дзипово оброк, Джаджов оброк, Дормишов оброк, Зайков оброк, Кроснарски оброк, Куешки оброк, Луканпетровски оброк, Намигашки оброк, Ненчовски оброк, Монгова оброк, Мугарешки оброк, Поп Мичов оброк, Попов оброк, Първанов оброк* и др.

Характерна особеност, мотивираща именуването на оброците, е и преданието за вече изчезнали култови обекти на същите места – църкви, манастири и т.н. Така възникват имена от типа: *Калугер, Калугерец, Калугерица, Калугерово, Калугерче, Клиселика, Кунустасо, Манастирище, Манастирника, Манастиро, Манастирски оброк, Параклиса* и други.

Във връзка с местонахождението на оброка са и имена от типа: *Горна Пресвета, Горнио оброк, Горно миро, Долен оброк, Долна Пресвета, Долно миро, Под лозята, Поди камика* и т.н. Обикновено те противопоставят два обекта (*горен:долен*) или изразяват предложна връзка.

Много разпространени са и имена на оброци, които са мотивирани от съответния термин: *Оброка, Оброко, Оброчището* и т.н. При тях наложената членувана форма е с онимизираща функция.

Рядко срещана група са имена, мотивирани от вида и целта на извършвания на оброка ритуал: *За лелино здраве* (по името на “общоселско жертвоприношение на черни кокошки”, правено за “лелите” – женските демони на болестите чума, шарка и епилепсия, Попов 1994: 89), *За много здраве*.

2. Имена на оброчни кръстове

Наличието на дървен или каменен кръст е традиционен знак за оброчното място. Имената на оброчните кръстове следват набелязаните класификационни групи. Според името на почитания празник при култовия обект са: *Архангелов кръст, Атанасовден, Гергевски кръст, Джурджевски кръст, Елински кръст, Еньов кръст, Илиенски крс, Илинденски кръстове, Илин кръст, Илински крс, Инъовец, Панталей, Петровден, Рангеловски крс, Свети Атанас, Свети Димитър, Спасов крс, Свети Николски крс* и др.

Друга група оброчни кръстове са именувани спрямо тяхната териториална принадлежност: *Аянски кръст, Бацов кръст, Гагин кръст, Дойкин кръст, Кожин кръст, Лекин кръст, Ранчин кръст, Мечкарски оброк, Милен кръст* и др.

Срещат се и характеристични имена от типа: *Велики кръст, Големия кръст, Железния кръст, Камен кръст, Кръстатия камик, Латински кръст, Мали крс, Новия кръст, Пребит кръст* и други.

С много голяма честотност са имената, произлизащи от вида култов обект: *Кръст, Кръста, Кръслето, Кръстевеце, Кръстецо, Кръсто, Кръстчето, Кърс, Кърсто* и др.

3. Имена на оброчни дървета

Дървото е един от задължителните природни елементи при избора на оброчните места. Според статистиката на Васил Мутафов (Мутафов 1989: 198), сакрализираното дърво най-често е дъб, бряст, а понякога ясен, габър, явор, чинар, бор, липа и др. Тази особеност е намерила отражение и на ономастично ниво: *Бреста, Бреслето, Брестъ, Гергена, Дабово дърво, Дъбищата, Клено, Церя* и др.

Срещат се имена, мотивирани от характеристичен белег на обекта: *Високите дървета, Високо дърво, Въртяна круша, Живо дърво, Кръстати цер, Кръстато дърво, Кръстено дърво, Парцаливия бряст, Алъ карач, Светения бряст, Светено дърво, Свещените дабъе, Самашия дъб, Черковното дърво* и др., а също така и имена с числително, отразяващи запазени групи от няколко оброчни дървета: *Двата бреста, Петте дръвля* и т.н.

Както при имената на оброци, тук също се констатира еортонимната мотивираност: *Спасово дръво, Светигьорговия дъб, Илинско дръво, Гергевски бряст, Петрово дръво* и др.

4. *Имена на оброчни камъни*

В отделни случаи оброчното място е отбелязано с камък с издялан кръст или особена каменна форма, обвързана с поверие и ритуал за постигане на здраве. В българската еклезионимия този факт обяснява имена от типа: *Препъхката, Провирачката, Проваления камън, Въртян камък, Светения камък* и др.

5. *Имена на черквички*

Това са рядко срещани култови обекти, забелязани главно в Родопската част на Тракия – селата Новаково, Добростан, Ситово, Асеновградско. Представяват “натрупани във вид на повече или по-малко отворена дъга един, два-три или няколко реда камъни, като в средата на дъгата са най-големите, често подредени така, че да оформят отвор, покрит отгоре с един или два възможно най-плоски камъка” (Стаменов 2004: 134). Намират се както в околностите на селата, така и на улици или дворове, на тях се коли курбан. Черквичките, както и оброците, са посветени на светец от народния календар и носят името на неговия празник: *Свети Танас, Свети Тодор, Свети Герги, Света Кустадинка и Еленка, Света Троица Свети Дух, Свети Врач, Свети Илия, Свети Димитър, Свети Никола, Свети Кустадин и Иленка, Свети Спас (Възнесение Господне), Свети Влас, Свети Илия, Свети Дух*. И тук прави впечатление, че преобладават имена на светци от пролетно-летния цикъл. За разлика от имената на оброците и оброчните кръстове, напълно липсва мотивация спрямо местонахождението и родовата принадлежност на обекта.

II. Места за проклинане

Характерен израз на народни вярвания е и обичаят *проклятие*, известен още с термините *анатема, натемия, грамада*. Грамадата се прави, “когато в селото или в рамките на неговото землище е извършено

убийство или друго престъпление с известен или неизвестен извършител” (Стойнев 2006: 10). Според енциклопедичното определение, “същността на обичая се състои в натрупването на грамада от камъни, която се осмисля като гроб (погребение) на насилника (Стойнев 2006: 11), “тя е знак за отвращение от престъпника и неговото дело” (Генчев 1994: 21). Битовото християнство в случая е регламентирано от присъствието на свещеник, който пръв хвърля камък на мястото, като предварително е извършил водосвет. В изследването “Народна вяра и религиозни народни обичаи” Димитър Маринов съобщава, че под думата *натемия* или *проклетия* се разбира не само обредът, но и мястото, дето е устроен той, като това място е най-често въвн от селото, на кръстопът (Маринов 1994: 752-753).

Споменатите особености на обичая *проклетие* намират пряк израз в българската еклезионимия. С най-голяма честотност са имена, представляващи онимизирани варианти на народната терминология: *Анатемана*, *Анатемата*, *Анатемене*, *Анатемета*, *Анатемите*, *Натамийата*, *Проклетиа*, *Проклетиаата*, *Проклетията*, *Клетвица* и др.

Констатират се имена с възможно двойно тълкувание на понятието *грамада* (като сакрален обект или като естествена купчина от камъни, пръст): *Грамадата*, *Грамада*, *Грамаде*, *Герова грамада*, *Перкова грамада*, *Стоевска грамада* и др., чиято еклезионимност е несигурна.

Библиография

- Буров 1995** – Буров, Стоян, В. Бонджолова, М. Илиева, П. Пехливанова. Съвременен тълковен речник на българския език. В. Търново.
- Генчев 1994** – Генчев, Стоян. Грамада – един забравен български обичай. – В: Етнографски проблеми на народната духовна култура. Том II. София.
- Маринов 1994** – Маринов, Димитър. Народна вяра и религиозни народни обичаи. София.
- Мутафов 1989** – Мутафов, Васил. Оброчищата като култови обекти. – В: Етнографски проблеми на народната духовна култура. София.
- Попов 1994** – Попов, Рачко. Светци демони. – В: Етнографски проблеми на народната духовна култура. Том II. София.

Марияна БЕЛНЕЙСКА-ГЕОРГИЕВА. *Имена на оброчни обекти и места за проклинане...*

Стаменова 2004 – Стаменова, Живка. “Черквичките” в Тракия – архаичен култов обект. – В: Тракиецът и неговият свят. Т. II. София.

Стойнев 2006 – Стойнев, Анани, Д. Попов, М. Василева, Р. Попов. Българска митология. София.

Събкова 1999 – Беновска-Събкова, Милена. Оброците в Северозападна България: вид религиозно поведение в пост-социалистическо време. – В: Българска етнология, бр. 1-2. София.

д-р Мариана Белнейска-Георгиева – докторант на Института за български език при БАН;
tais@mail.bg